

Базиль Л. О.,
завідувач науково-дослідної лабораторії експериментальної педагогіки
та педагогічних інновацій Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка,
кандидат педагогічних наук, доцент, м. Київ

ПЕДАГОГІЧНІ ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Статтю присвячено аналізу практичного досвіду інноваційної та дослідно-експериментальної діяльності навчальних закладів. На такій основі уточнено сутність інноваційної діяльності, виокремлено проблемні та перспективні моменти дослідно-експериментальної роботи. У статті у результаті вивчення й аналізу сучасного стану педагогічних інновацій у столичних навчальних закладах подано основні переваги освітніх новацій.

Ключові слова: дослідно-експериментальна робота, інноваційна діяльність, освітня інноваційна діяльність.

The article is devoted to the analysis of practical experience innovative and experimental activities of educational institutions. On this basis, it clarified the nature of innovative activity, the defined problem and the future moments of experimental work. In an article in the review and analysis of the current state of pedagogical innovations in capital institutions filed the basis of the advantages of educational innovations.

Key words: experimental work, innovative activity, innovative educational activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. В умовах оновлення цивілізаційного типу людського буття, стрімкого розвитку інформаційно-технологічного суспільства, спрямованого на формування інноваційно мислячої людини, актуалізується низка проблем, пов'язаних із пошуком, критичним осмисленням, впровадженням та розробкою наукових і освітніх новотворів. Нормативними положеннями документів, які регламентують діяльність навчальних закладів, окреслюється необхідність реформування освітньої галузі в цілому, що уможлиблюється на основі вивчення, адаптування та впровадження новацій у локальній освітній простір. Інноваційна діяльність позиціонується як невід'ємний компонент особистісно-професійного розвитку окремого педагога, ефективний стратегічний шлях прогресивного поступу навчального закладу, що впливає на прогресивне функціонування освітньої галузі.

Активізація інноваційної та дослідно-експериментальної діяльності як однієї з її форм зумовлюється сукупністю факторів. По-перше, дослідно-експериментальна робота спря-

мовується на задоволення соціокультурних запитів громадськості та потреб окремого населеного пункту, району, області (наприклад, щодо кількості педагогічних експериментів, впровадження актуальних новотворів – відкритої освіти, дистанційного навчання, білінгвальних моделей, викладання курсу «Християнська етика в українській культурі» в 5 – 9 класах тощо). По-друге, інноваційна діяльність сприяє зростанню престижу та прогресивному розвитку навчального закладу на основі оновлення структури і змісту освітнього простору, використання альтернативних методик, новітніх технологій, засобів навчання (наприклад, Кловський ліцей, Вечірня змінна школа № 18, гімназія № 191, гімназія біотехнологій № 177, СШ № 20, СШ № 23, СШ № 187 у м. Києві та ін.). По-третє, позитивний резонанс дослідно-експериментальної та інноваційної діяльності спостерігається і в аспектах підвищення мотивації учнів, рівня їхніх навчальних досягнень (як це показують результати моніторингових досліджень, що надаються освітніми установами як додатки до звітних матеріалів); а також зростання професійної майстерності педагогів (що засвідчує

участь педагогів у конференціях, семінарах, кількість і рівень науковості їхніх публікацій). По-четверте, саме на основі використання досягнень наукової та освітньої інноватики помітним є вдосконалення форм навчання (дистанційне, модульне, мультипрофільне, інтерактивне навчання та ін.), трансформація методів викладання навчальних дисциплін, акцентуація уваги на інтерактивних, інформаційно-комунікаційних технологіях, психотерапевтичних засобах тощо), оновлення стратегічних напрямів і змісту освіти, оптимізація структури, форм і методів управління закладом освіти (нові навчальні предмети варіативної частини, модельні структури та ін.). Важливо, що дослідно-експериментальна та інноваційна діяльність як кожного педагога, так і навчального закладу чи освітньої галузі сприяє реалізації стратегічного трикутника щодо реалій євроінтеграції і зокрема практичного впровадження ідей формування інноваційної цивілізації (освіта – педагогічний експеримент – інновація). Стратегічний трикутник наразі вважається невід’ємним елементом трансформації країн Європи (другий її етап завершиться в 2020 р.), ключем до майбутнього прогресу кожної держави як важливої складової Євросоюзу.

Проте, незважаючи на активізацію дослідно-експериментальної та інноваційної діяльності, в українському освітньому просторі не визначено й не відпрацьовано загальноновизначеної і прийнятної як для науковців, так і для педагогів-практиків Концепції інноваційної діяльності, нечітко спроектованим є тезаурус інноваційної діяльності в освітній галузі, окремі поняття відрізняються багатозначністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій, в яких започатковано розв’язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблема дослідно-експериментальної та інноваційної діяльності перебуває у фокусі уваги відомих педагогів (К. О. Баханова, В. П. Беспалька, І. Д. Беха, В. М. Вакуленка, Г. І. Герасимова, Л. І. Даниленко, І. В. Дичківської, В. Г. Кременя, Ю. І. Завалевського, В. М. Полонського та ін.), психологів (Л. М. Карамушки, В. В. Рибалки, В. А. Семиченко та ін.).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Однак, як показує освітня практика, педагогічні працівники у здійсненні інноваційної діяльності зіштовхуються з сер-

йозними утрудненнями. Більшість освітян намагаються механічно, не адаптуючи, запровадити дослідно-експериментальний проект, який вже опанували у педагогічних колективах інших шкіл, часто формально підходять до впровадження інновацій і обирають експериментальні проекти не відповідно до потреб учнів і вчителів конкретного навчального закладу, а орієнтуючись на «модні віяння» та нововведення; здійснюють пошук інновацій шляхом багаторазових спроб і помилок, а не на основі опрацювання наукових студій, поглибленого вивчення власного освітнього досвіду. Варто зауважити, що в освітньому просторі кожного закладу наявний інноваційний потенціал, який може бути оформлений як педагогічний експеримент. Однією з проблем є відсутність належної підготовки педагогічних колективів і творчих груп учителів до виконання дослідно-експериментальної роботи та здійснення інноваційної професійної діяльності. Суперечливі моменти, що виникають між необхідністю впровадження чи розробки інновацій та реально низьким рівнем інноваційності у функціонуванні навчальних закладів спонукали нас до уточнення сутності інноваційної діяльності, вивчення й аналізу сучасного стану педагогічних інновацій у столичних навчальних закладах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У площині сучасної науки й освітньої практики поняття «освітні інновації» набуло сумнівного і суперечливого змісту. З одного боку, освітяни обстоюють позицію про масштабність використання педагогічних інновацій, які уможливають здійснення конкретних досліджень у межах психологічних, педагогічних чи методичних наук. Відповідно до означеної позиції, інновації в освіті є вже самі собою зрозумілими і не потребують виявлення, вивчення та обґрунтування. Водночас, з другого боку, науковці наголошують на необхідності розробки та адаптування інновацій до локальних умов освітнього простору, встановлення критеріїв їхньої валідності, заперечення «уявних» інновацій, що можливе на основі науково грамотного й поміркованого проектування та впровадження відповідної дослідно-експериментальної програми.

Педагогічні колективи більшості навчальних закладів докладають максимальні зусил-

ля у розробці дослідно-експериментальних програмових проектів, намагаються таким чином забезпечити сприятливі умови для набуття кожним вихованцем життєво важливих знань і вмінь, здобуття якісної освіти. Процеси, що відбуваються в просторі столичної освіти, спрямовуються на реалізацію інноваційної освітньої політики. Масштабність її реалізації засвідчують факти активізації інноваційних освітніх процесів у навчальних закладах. Так, станом на вересень 2014 р. у навчальних закладах м. Києва проводяться 166 дослідно-експериментальних робіт регіонального рівня, що відображено графічно на діаграмі (рис. 1). Прикметно, що в 10 навчальних закладах одночасно провадиться декілька педагогічних експериментів.

Упродовж 2013-2014 н. р. на базі 55 навчальних закладів м. Києва було відкрито нові дослідно-експериментальні роботи за 23 тематичними напрямками, співробітниками науково-дослідної лабораторії експериментальної педагогіки та педагогічних інновацій Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка опрацьовано 42 пакети звітних матеріалів про результати дослідно-експериментальної роботи за окремий етап та 24 підсумкові звіти. На основі експертних висновків, прилюдного представлення результатів та прийнятих рішень експертної комісії 11 дослідно-експериментальних проектів рекомендовано до впровадження, 13 – закрито у зв'язку із завершенням терміну проведення експерименту, 2 – завершено у зв'язку зі зміною рівня дослідно-експериментальної роботи.

Підвищена увага освітян до педагогічних інновацій зумовлюється громадською позицією про роль і значущість дослідно-експериментальних проектів. Нинішня епоха під впливом стрімкого розвитку інформаційних технологій та прогресу людської цивілізації негативно вплинула на морально-естетичні аспекти буття людства. Як наслідок, у соціумі відбулася дегуманізація цінностей і сенсів буття людини, посилення технократичних ознак мислення кожного індивіда, переорієнтація типу суспільної свідомості. Означені явища негативно відбилися на системі освіти, заклали істотні передумови підміни мети й завдань освіти, її соціокультурної сутності і призначення.

Вихід освітньої галузі з кризового становища освітяни вбачають у ґрунтовному переосмисленні та глибокій рефлексії передумов, причин і наслідків кризи освіти, що сприятиме трансформації уявлення соціуму про сучасну мету і завдання освіти, оновленому усвідомленню першопочаткової ролі та значення культури діяльності педагогічних працівників. Зважаючи на це, педагогічна наука нового тисячоліття спрямовується на пошук і розробку нових підходів, стратегій, форм і технологій, що забезпечують усебічний розвиток дитини, формування у неї соціального досвіду, й охоплює концептуальні здобутки вчених-теоретиків і перспективні інноваційні ідеї педагогів-практиків, які визначають «модні» напрями функціонування освітньої галузі.

Зокрема, у навчальних закладах м. Києва практикуються наступні педагогічні новації регіонального рівня: «Упровадження елемен-

Рис. 1. Діаграма кількості дослідно-експериментальних робіт регіонального рівня у м. Києві

тів дистанційного навчання у систему загальноосвітніх навчальних закладів», «Упровадження мультипрофільного навчання в середній загальноосвітній школі», «Використання елементів музейної педагогіки в навчально-виховному процесі», «Школа повного року навчання», «Школа здоров'я», «Театральний клас» тощо.

У межах діяльності окремого навчального закладу дослідно-експериментальна та інноваційна робота спрямовується на здійснення експериментальної перевірки ефективності й можливостей використання інновацій у локальному освітньому просторі, що сприяє:

- практичній реалізації ідей гуманізації, психологізації, еврилогізації навчально-виховного процесу, зокрема виявленню та розвитку індивідуально-особистісних задатків і творчих здібностей дітей;

- розробці та утвердженню унікальних освітніх моделей інноваційного поступу середньої школи;

- створенню комфортних умов для здобуття учнями із різними рівнями інтелектуального розвитку якісної освіти, їхньому особистісному становленню, і зокрема підвищенню рівня результативності виконання розумової, аналітико-прогностичної праці на основі проведення навчально-пошукових досліджень.

Позитивні результати щодо всебічного розвитку особистості школяра, як показує практичний досвід діяльності столичних навчальних закладів, мають педагогічні технології створення ситуації успіху, проектної діяльності, інтерактивного навчання, інформаційно-комунікаційних технологій, відкритого освітнього контенту.

Натепер пріоритет в освітньому просторі надається технології дистанційного навчання, що адресована таким категоріям учнів: діти з особливими потребами; обдаровані діти, які спроможні самостійно або прискорено опанувати зміст навчальних дисциплін; школярів, які прагнуть поглибити власний рівень інтелектуальної підготовки; учні випускних класів. Прикметно, що в середній ланці освітньої системи технологія дистанційного навчання використовується як додаткова форма роботи, для забезпечення індивідуалізованого процесу набуття знань, умінь, навичок і способів пізнавальної діяльності, відповідно до державних стандартів освіти учнями, які перебувають на домашньому навчанні; у вивченні

факультативних предметів; навчанні учнів під час хвороби; виконанні досліджень у Малій академії наук; участі у дистанційних олімпіадах, конкурсах та ін.

Вивчення досвіду діяльності навчальних закладів переконує, що найбільш часто практикованими є технології проектної діяльності, розвивального, проблемного, модульно-блочного, блочно-консультативного навчання, навчання як дослідження, ігрові, інформаційно-комунікативні, інтерактивні технології, а також технології рівневої диференціації навчання на основі обов'язкових результатів, інтенсифікації навчання на основі опорних схем і знакових моделей, навчання, колективного і групового способів навчання, групових творчих справ, інтегральні технології, особистісно орієнтованого уроку, формування творчої особистості, технологія розвитку критичного мислення.

Принципово важливим є міркування педагогічної громадськості, що інтерес до інновацій виникав у конкретні історичні періоди, наприклад, у добу перебудови, «демократичних реформ», розвитку інформаційних технологій, а також волонтаристська позиція, згідно з якою, інновації є альтернативними ідеями особливих, обраних «носіїв ідеології модернізації», передовсім із когорти управлінської чи професійної еліти. Основним завданням визначається організація цих ідей-інновацій у межах окремих нормативних документів.

Проблема інноваційної освітньої діяльності має всі ознаки зв'язку із важливими стратегічними напрямками переосмислення освіти та освітньої політики, асоціюється з проблематикою процесів модернізації освіти під впливом євроінтеграції, процесів, пов'язаних із переходом традиційного – середньовічного суспільства – до суспільства «модерну» і потім – до «постмодерну», тобто до самої сучасності. Значущим у такому процесі є міркування К. Д. Ушинського, що від покоління до покоління передається не власне досвід, а ідея, думка, сформульована на основі цього досвіду.

В історії розвитку освітньої галузі тривалий час позитивно ставилися до інноваційних пошуків кінця 1950-х – початку 1960 рр., змістом яких передбачалося повторне навчання школярів в одному й тому ж класі. Педагоги, встановивши причини неуспішності учнів, спроектували нові методи, що уможливили не тільки вирішення проблеми неуспішно-

сті, а й спрямовувалися на запобігання виявленню такого явища. Наведена ідея тривалий час вважалася новітньою, потім увійшла до змістового наповнення підручників і навчальних посібників, стала частиною мислення кожного педагога.

У середині 1960-х рр. у деяких навчальних закладах було висунуто ідею про загальнови-знаність стратегії й типовість структури уроку, що одночасно має враховувати принцип гнучкості, відповідно до різних варіантів навчально-виховного процесу, дібраних чи розроблених завдань, дидактичного матеріалу, формулювання теми, особливостей інтелектуального розвитку школярів, локальних умов і особистості педагога. Для активізації інтересу вихованців учителі-новатори запропонували в деяких випадках замінити опитування декількох учнів на опитування усього колективу із визначенням «поурочних балів», що практикується в сучасних освітніх установах.

У 1970-х рр. педагоги, слідуючи рекомендаціям науковців, разом із репродуктивними та пояснювально-ілюстративними методами навчання, зорієнтованими на запам'ятовування вихованцями вже «готових знань», почали використовувати проблемно-пошукові, які сприяли активізації і розвитку мислення дитини. Як наслідок, учителі-початківці також почали масштабно використовувати у власній праці евристичні, дослідницькі методи.

Позитивно сприйнятим у 80-х рр. ХХ ст. вважається досвід, відповідно до якого на кожному уроці педагог створював 3 – 4 проблемні ситуації, незалежно від особливостей теми, підготовки учнів, завдань уроку.

Проте так було не завжди. У різні епохи пріоритетні завдання доручали вирішувати передовим і досвідченим учителям. Поступово їхній досвід набував масовості. Наукове обґрунтування аналізу педагогічного досвіду відбувалося тільки через 5 – 10 років. Відповідно наукові праці, в яких описувалися сутність і механізм упровадження інноваційних ідей, видавали через 15 років. Відтак упровадження передового педагогічного досвіду (дослідно-експериментальних проектів та освітніх новацій) відбувалося примусово під впливом рушіїв адміністративно-командної системи, ігноруючи мету і завдання, сутність упроваджуваних ідей, без будь-якої адаптації та створення відповідного організаційно-методичного забезпечення.

Досвід інноваційної діяльності навчальних закладів трактувався приблизно таким чином: якщо педагог оцінює діяльність кожного учня, використовуючи метод виставлення поурочних балів, а не глибокого опитування, а вихованці при цьому відповідають на запитання сидячи, то педагог використовує один розповсюджений «інноваційний досвід», якщо ж учитель взагалі не виставляє балів – це вже інший «інноваційний досвід». Траплялося, що вчителі, не визначивши ключової ідеї та сутнісного змісту «інноваційного досвіду», ігнорували або заперечували його, оскільки в їхній пам'яті залишилися тільки неприємні враження від упровадження новацій насильницькими способами.

Наприкінці 1970-х рр. та на початку 1980-х років Ю. К. Бабанський сформулював теоретичні і методичні засади оптимальної організації навчально-виховного процесу. Практичний супровід «інноваційного навчання» забезпечувався розробленою академіком концепцією. Поступово його ідея стала вельми актуальною і практикувалася у межах діяльності районних, міських відділів освіти, окремих навчальних закладів, педколективів, учителів. Освітняни обирали тему, дотичну до проблеми оптимізації, складали конкретний план-конспект уроку з комплексом завдань, передбачали використання значної кількості аудіовізуальних засобів навчання, урізноманітнюючи урок множиною різних методів і прийомів роботи. Поняття «вдосконалення», «зростання якості», «підвищення ефективності» було замінено терміном «оптимізація» з ігноруванням думки, що категорія «міра» є ключовою основою, на якій ґрунтується теорія оптимізації, а темпи роботи кожного освітянина – істотно різняться.

У колах педагогів-практиків і науковців розроблена академіком Ю. К. Бабанським концепція оптимізації навчально-виховного процесу вважається прогресивною, позиціонується як важливий етап у прогресі середньої ланки освітньої системи, що сприяє науковій організації праці учителів, її осмисленню на новому рівні, а отже, подальшому творчому розвитку. За концепцією оптимізації передбачалося конструювання уроку та процесу навчання на основі:

– попереднього виявлення та аналізу максимальної кількості чинників, що викликають утруднення школярів у навчанні;

- вивчення їхніх реальних можливостей;
- поміркованого визначення взаємозумовленої освітньої, виховної і розвивальної мети уроку, виокремлення серед них домінуючих;
- визначення оптимального змісту, методів, форм, структури уроку;
- диференціації не тільки змісту й обсягу дидактичного і навчального матеріалу, але й ступенів наданої педагогом допомоги;
- вибору вчителем певного варіанта діяльності із низки запропонованих у межах окремого навчального закладу.

Успішність упровадження нових освітніх ідей залежить від наявності визначених, науково обґрунтованих, узагальнених положень, сформульованих на основі об'єктивного аналізу досвіду новаторів. Однак у педагогічній науці 70 – 80-х рр. такі праці не видавали. Як результат постала «мода на новаторів», яких, з одного боку, висміювали і викорінювали, а з другого – оголошували новаторами-«рятівниками» школи, обіцяли диво після впровадження їх досвіду. Для перейняття «інноваційного досвіду» до педагогів-новаторів приїжджали освітяни з інших міст і країн. Минуло 2 – 3 роки, але дива від упровадження запозичених інновацій не сталося, проблеми навчання дітей і організації діяльності школи не було вирішено. Таким був кінець бездумного наслідування моді, своєрідна «розплата» за відсутність об'єктивного власного міркування та прагнення до творчості. Серед негативних наслідків «інноваційної моди» – проведення незліченної кількості районних, обласних, крайових, республіканських фестивалів місцевих учителів-новаторів. Активна діяльність педагогів сприяла утвердженню прав учителя на індивідуальність у здійсненні фахової праці, і зокрема моделювання власної технології чи методики навчання. Водночас помилковим виявилася спроба педагогів механічно скопіювати інноваційний досвід. У такому контексті є актуальним вислів К. Д. Ушинського, що «життєздатними» можуть бути тільки міркування, виокремлені на основі аналізу досвіду, ідеї, відображені в категоріях науки. Наведене твердження поділяють сучасні методологи (Б. С. Гершунський, І. А. Зязюн, В. В. Краєвський, В. О. Кудін, І. Я. Лернер та ін.). Прикметно, що педагоги-новатори «збурили педагогіку» представленим оригінальним досвідом і таким чином ствер-

дили право кожного вчителя на розробку і впровадження індивідуальної методики та самостійне винайдення технологій навчання.

Аналіз практичного досвіду дозволив виокремити умови, що сприяють творчості педагогів і позитивно впливають на утвердження досвіду інноваційної діяльності як окремого вчителя, так і навчального закладу: наявність відповідно підготовлених, творчих керівників освітніх установ з інноваційним типом мислення та досвідчених креативних наукових консультантів; визначення соціокультурно важливої для навчального закладу, доступної та посиленої для колективу педагогічних і науково-педагогічних працівників проблемної теми; зрозумілість і точність формулювання мети й завдань інноваційного пошуку; поміркований науково обґрунтований розподіл обов'язків і координування діяльності кожного учасника колективу; наявність в освітньому просторі навчального закладу відповідного матеріально-технічного забезпечення, здорового психологічного клімату, санітарно-гігієнічних і естетичних умов праці, стимулювання інноваційного пошуку і творчої діяльності.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у розглядуваному напрямі. Перехід України на шлях інноваційного розвитку оголошується прямо сьогодні і обговорюється в цілому ряді нормативних документів, що розглядають кілька ключових понять інноваційного розвитку:

- інновація – кінцевий результат творчої праці, що одержав реалізацію у вигляді нової чи удосконаленої продукції, нового чи удосконаленого технологічного процесу;
- інноваційна діяльність – створення нової або удосконаленої продукції, нового чи удосконаленого процесу, що реалізуються в економічному обороті з використанням наукових досліджень, розробок, дослідно-конструкторських робіт або інших науково-технічних досягнень;
- інфраструктура інноваційної діяльності – організації, які надають суб'єктам інноваційної діяльності послуги, необхідні для здійснення інноваційної діяльності.

Власне інноваційна діяльність спрямована на те, щоб відкриття перетворити на винахід-проект, а проект – у технологію реальної діяльності, результати якої, власне, і позиціонуються як новація.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження : Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко – 2-е вид., перероб. – К. ; Вінниця : [б. в.], 2010. – 308 с.
2. Організатору інноваційної діяльності та дослідно-експериментальної роботи у загальноосвітньому навчальному закладі : методичний poradnik / автори-упорядники: І. Н. Євтушенко, Ю. І. Завалевський, С. В. Кириленко, О. І. Кіян, К. В. Таранік-Ткачук. – К. – Чернівці : Букрек, 2014. – 420 с.
3. Педагогічний експеримент в освіті: інформаційно-аналітичний збірник / В. І. Ковальчук, Г. В. Шапаренко, Л. О. Базиль, Ю. В. Чорнобай. – К. : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2012. – 142 с.
4. Загальні критерії передового педагогічного досвіду. З історії передового педагогічного досвіду та моди на нього. – Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://pedlib.com.ua/zagalni-kriteri-peredovogo-pedagogichnogo-dosvidu-z-istori-peredovogo-pedagogichnogo-dosvidu-ta-modi-na-nogo.htm>.